

KOKEMUKSIA KOKEMASSA – KRIITTINEN KATSE YLEISÖTUTKIMUKSEEN

Miksi tutkia yleisöjä? Yleisötutkimushan on metodologisesti haastavaa ja monimutkaista. Selkeitä, yksiselitteisiä vastauksia on turha odottaa ja aikaa kuluu pelkän aineiston hankintaan moninkertainen määrä muuhun tutkimukseen verrattuna. Itselläni kipinä tutkimukseen syntyi silkasta uteliaisuudesta ja ehkä hieman naiivista halusta selvittää 'mitä ihmiset todella ohjelmista ajattelevat'? Ehkä tutkimuspoltteeseen liittyi illuusio maailmasta tuolla jossain, josta tutkijana tuottaisin uutta tietoa. Sittemmin käsitys tutkijan ja maailman suhteesta on muuttunut moninaisemmaksi ja mutkikkaammaksi, mutta yksi yleisötutkimuksen viehätys on varmasti juuri tässä: voi yrittää ymmärtää ja katsoa muiden silmin ja tavoittaa jotain, mitä itse ei näe.

Itse asiassa yleisötutkimusta ei ole tehty kovin paljon suomalaisessa viestinnän tutkimuksessa vaikka mielikuva kenties on toinen. Ehkä jonkinlainen buumi koettiin 1990-luvun alussa, jolloin myös Iris Ruoho teki tutkimusta *Ruusun ajasta*. Iris Ruoho (1995, 37) kirjoittaa lisensiaattityössään näin:

Suunnitellessani tutkimusta Ruusun ajan katsojista, minulla oli kaksi strategista tavoitetta: ensinnäkin pyrin näyttämään konkreettisesti, että naispuoliset katsojat eivät ole yhtenäinen ryhmä. Toiseksi halusin osoittaa, että katsojien käsitykset oikeista ja vääristä naiskuvista vaihtelevat eivätkä välttämättä vastaa tutkijan arviota.

Ruoho löysikin *Ruusun ajan* tulkinnoista kiinnostavan seikan: Ruusun perheen äidin, Marjan hahmo herätti ristiriitoja. Sarjan säännöistä piittamaton äitihahmo esittäytyi yhtä aikaa perinteisiä kulttuurisia merkityksiä ajatellen vieraana, mutta samalla haastavana kutsuessaan esiin uusia orastavia merkityksiä. Ruoho toteaa, että ennennäkemätön äitihahmo aiheuttaa ongelmia perheharmonialle ja koko lajityypille. (1995, 41.)

Nähdäkseni *Ruusun ajan* Marjassa oli sarjan pehmeästä ulkokuoresta huolimatta jotain poliittista, jotain minkä katsojat kokivat ärsyttävänä, mielenkiintoisena, kenties innostavana.

Poliittisuus tässä yhteydessä voidaan tosin nähdä ongelmallisena ja itse asiassa varsin kuluneena ilmauksena, jota tv-sarjojen osalta on toisteltu pitkään. Poliittisuus tv-sarjojen yhteydessä on myös kiistelty ilmaus, sillä se viittaa aktiivisen katsojan paradigmaan, jonka parjatuksi johtohahmoksi voi nimetä John Fiskin. Fiskeläiselle näkökulmalle keskeistä ovat tekstin monitulkintaisuus, polysemia, joka äärimmillään merkitsee semioottista demokratiaa (Fiske 1987): ihmiset rakentavat merkityksiä teksteistä omista lähtökohdistaan. Näin tekstien radikaalisuus ja poliittisuus piilevät tulkinnallisessa prosessissa. Tätä aktiivista katsojuutta on syytetty etenkin 1990-luvulla turhan juhlivasta, ja kuten Ruoho (1993, 83) toteaa, osin katsojuutta mystifioivasta otteesta.

Katsojien aktiivisuuden korostus ja symbolisen vastustuksen esiin nostaminen kytkeytyvät Pertti Alasuutarin mukaan ajatukseen siitä, että populaarikulttuurin kulutus on yhä edelleen jollain tavalla legitimoitava (Alasuutari 1999, 11). Legitimointi voi vaikuttaa vahvasti tutkimusotteeseen: esimerkiksi fanitutkimuksessa se näkyy pyrkimyksenä irtautua faniuden negatiivisesta leimasta (Jenkins 1992), jolloin tutkimuksella on ollut myös poliittisia päämääriä faniuden maineen parantamiseksi ja faniuden normalisoimiseksi.

Aktiivisen katsojan paradigmaa onkin kritisoitu populismista ja kuluttajan nostamisesta kulttuuriseksi sankariksi (McGuigan 1992). Jim McGuiganin mukaan populismin ongelma näkyy kulttuuritutkimuksessa siinä, että taloudellinen hyväksikäyttö, rasismi ja seksismi ovat olemassa, mutta alistetut pärjäävät hyvin tehden selkoa maailmasta ja kiitollisina nauttien siitä, mitä heille annetaan. McGuiganin mukaan tutkimus ei tarkastele tarpeeksi taloudellisia ja poliittisia valtasuhteita, joilla on vaikutusta kulutuskäytäntöihin. Nämä äänenpainot ovat selkeästi lisääntyneet viime vuosina ja näkyvät populaarikulttuurin tutkijoiden uusissa suuntautumisissa ja valinnoissa.

Samaan aikaan yleisötutkimusta on kritisoitu siitä, ettei se voi koskaan todella tavoittaa katsojien käsityksiä ja tunteita. Haastattelupuhe on aina moninkertaisesti ladattua, haastattelijalle suunnattua, kontekstoitua ja monitulkintaista. Tämä ei mielestäni tarkoita kuitenkaan sitä, etteikö yleisöjä pitäisi edelleen haastatella. Uskon vakaasti, että yleisöjen haastattelut tuottavat enemmän tietoa kuin jos jättää sen kokonaan tekemättä. On toki tärkeää ymmärtää näin tuotetun tiedon kontekstit, rajat ja rajallisuus.

Osittain tästä kritiikistä johtuen yleisötutkimus on ollut eräänlaisessa käymistilassa. On ollut vaikea löytää ratkaisuja, joilla voisi luoda kriittisen ja silti yleisökäytäntöjen moninaisuudet tavoittavan lähestymistavan – sellaisen, joka näkisi rakenteet mutta myös nautinnot, häpeät ja arkiset toistot.

Yleisötutkimuksen kriisiin ottaa kantaa myös David Morley (2006) *Communication Reviewn* erikoisnumerossa. Morelyn mukaan yleisötutkimus on, aktiivisen katsojan paradigman välttämiseksi, tekemässä kohtalokasta käännöstä kohti makrotasoa. Pahimmillaan se merkitsee yksioikoisia malleja mediavallasta ja passiivisista uhreista. Näiden mallien ongelmana on se, etteivät ne kykene tunnistamaan, selvittämään tai tavoittamaan katsomiskokemusta.

Jostain syystä tutkimusperinteissä viestinnän tutkimuksen alalla makro- ja mikrotaso asettuvat vastakkain ja usein päätelmänä on se, että makrotason tarkastelu olisi automaattisesti kriittistä, tai ainakin kriittisempää kuin mikrotason tarkastelu.

Väitän, että on olemassa koko joukko tutkimusta, jossa instituutioiden ja mediateknologioiden tarkastelu vain palvelee tai sanoisinko juhlii olemassa olevaa teknologista kehitystä ja neoliberalistista talouskehitystä. Toiseksi kahtiajako makron ja mikron välillä on esimerkki ajattelun kapeudesta, jossa kriittisyys nähdään vain ilmeisen kautta eikä sen moninaisuutta edes yritetä tavoittaa.

Köyden veto makron ja mikron välillä toistaa vuosikymmenten kahtiajakoa tutkimusperinteessä. Se on jatkumoa jo pitkään kestäneelle rationaalisen ja emotionaalisen, maskuliinisen ja feminiinisen vastakkainasettelulle. Tällaista kritiikin kriittikkä on esittänyt myös Ann Gray (1999, 23) toteamalla, että yleisöä koskevat tutkimukset viestinnän alalla tapaavat toistaa eroa rationaa-

lisen ja irrationaalisen, järjen ja tunteen välillä ja kytkeä ero tiettyjen media-muotojen – uutisten ja viihteen – vastaanottoon. Jako on myös sisäänkirjoitetun sukupuolittunut ja marginalisoi affektia ja viihdettä tarkastelevan feministisen mediatutkimuksen.

Ann Gray (1999, 31) toteaa, että huolimatta pienestä mittakaavasta etnografinen yleisötutkimus, niin sanotun aktiivisen katsojan paradigmaan liitetty tutkimus (Gray viittaa erityisesti Radwayn [1984], Hermesin [1995], Gillespien [1995] sekä Bobon ja Seiterin [1991] tutkimuksiin) on eri tavoin asettanut laajempia kysymyksiä rakenteesta ja toimijuudesta, subjektiviteetista sosiallisesti rakentuneessa maailmassa, reflektoiden myös tutkimuksen institutionaalista kontekstia.

Grayn mukaan nämä tutkimukset osoittavat, kuinka julkinen ja yksityinen ovat kietoutuneet arkeen ja kuinka diskurssit läpäisevät identiteetin, yksityisen, julkisen, kansallisen, lokaalin ja globaalin.

Ne osoittavat myös sen, että rajat ovat epävakaita. Nämä erilaiset ristikkäisyydet vaativat uusia tapoja tarkastella yleisöjä ja tekstejä ja niiden monitasoisia diskursseja ja suhteita.

Jos kerran kaikki liittyy kaikkeen, miksi representoida tutkimusperinteitä vastakkaisina, toisensa poissulkevinä? Tutkimusperinteiden nimeäminen, paketoiminen esimerkiksi sukupolviksi tuottaa helposti käsityksen ajallisesta jatkumosta ja lineaarisesta kehityksestä kohti parempaa (tai pahempaa kuten Morleyn esityksessä). On kuitenkin syytä muistaa, että eri sukupolvien tutkimuksia voi esiintyä yhtä aikaa, eivätkä tutkimusperinteet välttämättä ajan myötä kehity ja kirkastu. Pikemminkin ne syntyvät aina tietyissä kontekstissa ja ovat suhteessa toisiinsa, keskustellen tai irtisanoutuen muista perinteistä.

Tutkimusperinteiden hahmottumisella tietynlaisiksi on tietenkin poliittista merkitystä. Ne voivat toimia hyvinä vastustajina uudelle tutkimukselle, joka ilmoittaa välttävänsä vanhan tutkimuksen virheet. Näin ollen vanha tutkimus tuotetaan teksteissä yksioikoisempana kuin se ehkä käytännössä onkaan (Pietilä 1997, 37–39). Tällaiseen yksinkertaistukseen nähdäkseni sortuvat osin myös Gray ja Morley yleisötutkimusta puolustaessaan.

Palataanpa hieman takaisinpäin siihen hetkeen tai pisteeseen, jossa katsojan nautinnot, kokemukset ja tulkinnat kärsivät poliittisen inflaation. David Morley (2006, 112) kuvaa alennustilaa muistoilla 1990-luvun konferensseista, joissa jo pelkkä Fiskin nimen mainitseminen nostatti hymyn monien kasvoille ellei jopa naurunpyrskähdyksiä.

Oliko aktiivisen katsojan paradigman sortumisessa lopulta kyse käsitteen määritelmän laveudesta? Oliko poliittisuus ymmärretty liian avoimena ja kaikenkattavana käsitteenä? Vai oliko kyse kyvyttömyydestä kuvata tarkasti katsomisen prosessia, tulkintoja ja tehdä ero sen välillä, mikä on radikaalia mikä ei? Vai oliko kenties kyse tyytyväisyydestä jo saavutettuun, oivalluksen tuomasta täydestä vatsasta, jolloin voimautumisen ja poliittisen potentiaalini merkityksiä ei yksityiskohtaisemmin lähdetty tutkimaan?

Ehkä kyse oli innostuksen huumaa seuranneesta krapulasta ja häpeästä. Se, mikä ensin avarsi näköaloja ja ylitti rajoja, näyttäytyi pian liian helppona ratkaisuna. Aktiivisen katsojan ajatus alkoi tuntua banaalilta, suorastaan naurattavalta.

Näistä ongelmista huolimatta tai juuri niiden vuoksi ei kannata kuitenkaan tehdä täyskäännöstä ja lähteä etsimään politiikka sieltä, missä se on helposti

tavoitettavissa, nimettynä ja näkyvänä. Uskon, että on mentävä juuri sitä kohti, minkä kokee kaikkein vaikeimpana ja haastavimpana. On mentävä kohti kriittikiä, kohti ratkaisemattomia kysymyksiä.

Mitä siis on populaarin poliittisuus? Mikä on yleisöjen mielihyvässä ja nautinnoissa poliittista? Onko se juuri julkisen ja yksityisen kytköksessä, identiteetin rakentumisen prosessissa, katsojuuden positioinnissa, eronteissa? Voidaan pohtia myös sitä, mitä tämä poliittisuus merkitsee? Tosin sanoen kuinka tv-sarjojen poliittisuus kääntyy, kulkeutuu olohuoneista ulos, yhteisöön, ja yhteiskuntaan? Muuttaako se mitään arjessa, tuottaako se tyytyväisyyttä kaiken ennallaan säilymisessä? Vai toimiiko se siemenenä poliittiselle aktiivisuudelle, maailmaan menemiselle, äänestyskäyttäymiselle? Onko tv-sarjassa, elokuvassa koettu poliittisuus mielipiteen muutoksen tai ylipäättään mielipiteen muodostamisen edellytys – jonka jälkeen tavalla tai toisella poliittinen potentiaali tulee käyttöön?

Kritiikin mukaan sillä ei ole väliä, luovatko ihmiset radikaaleja tulkintoja teksteistä, jos he eivät kerran mene ulos ja tee jotain. David Morley (2006, 103–104) asettaa kuitenkin kysymyksen toisin: mistä syntyy halu muutokseen, halu lähteä ulos ja tehdä jotain? Eikö se edellytä jonkinlaista mielipiteen muodostusta, joissa kulttuurisissa teksteillä ja niiden tulkinnoilla voi olla panoksensa? Tätä kimmoketta Morley nimittää esipoliittiseksi. Itse en ole erityisen innostunut kategorisoimaan poliittisuuksia tiettyihin järjestyksiin: esipoliittisiin, ilmipoliittisiin tai jälkipoliittisiin, sillä tällainen kategorisointi tuottaa kiinnikkeitä, jotka estävät näkemästä poliittisuuksien samanaikaisuutta eri ilmiöissä. Miten esimerkiksi määriteltäisiin tv-sarja *Poikkeustilan* poliittisuus?

Ja onko poliittisuus vain positiivinen asia? Kuinka suhtautua affektiivisen sensibiliateettiin kun se kytkeytyy rasistisiin ja seksistisiin representaatioihin? Entä kun syrjiminen, kidutus, lihavuudelle nauraminen tai luokkaerojen kärjistäminen tuottavat nautintoa? Tutkimmeko ja tunnistammeko me tällaista populaarin poliittisuutta?

Minulla ei tietenkään ole valmiita ratkaisuja näihin kysymyksiin, mutta yksi tapa valottaa tv-sarjan poliittisuuden eri ulottuvuuksia voisi olla monipaikkaisuudessa. Kun aineistoa tarkastelee monesta eri näkökulmasta, niin mikrokuin makrotasoltakin on mahdollisuus nähdä eri osa-alueiden välisiä kytköksiä ja liitoksia. Tällainen tarkastelu voi luoda tarpeellista etäisyyttä myös siihen, mitä on katsonut kovin läheltä: siis samanaikaisesti nähdä rakenteen – ja tuntea tunteen.

Makro- ja mikrotason yhdistämistä on peräänkulutettu yhdessä jos toisesakin tutkimuskatsauksessa, tosin varsin yleisellä tasolla. Itse näen monipaikkaisen tutkimuksen mielekkäänä, koska se tuntuu tarjoavan konkreettisiä välineitä tutkimuksen toteuttamiseksi. Monipaikkaisuus tuo esiin sen ettei, ilmiö ole vakio vaan muuttuu kun sitä tarkastellaan eri näkökulmista. Toiseksi kuten Paula Saukko toteaa monipaikkainen tutkimus kytkee tutkittavan ilmiön laajempiin sosiaalisiin, kenties globaaleihin konteksteihin (Saukko 2003, 177). Tai kuten George Marcus (1986, 168, 171–173) toteaa, monipaikkaisuuden taustalla on ajatus siitä, että ilmiöitä tai paikkoja – tässä paikka olisi esimerkiksi tv-sarja tai yleisöryhmä tulisi tutkia suhteessa muihin paikkoihin tai sijainteihin (*sites*), jotta voisimme paremmin ymmärtää kuinka ne muokautuvat ja muokkaavat laajempaa sosiaalista ja globaalia ympäristöä. Parhaimmillaan monipaikkainen tutkimus haastaa romanttisen kiinnostuksen

alempaan tai marginaaliin. Merkitykset eivät synny tyhjästä. Ne eivät myöskään – näin uskoisin – jää paikalleen vaan kulkeutuvat kulttuurin eri puolille. Tutkijan tehtävänä olisi selvittää kuinka.

Oleellista on myös se, että otetaan oppia menneen kokemuksista. Hyödynnetään sitä rikasta tutkimusta, jota yleisöistä on tehty. Otetaan opiksi niistä tunteista, joita tutkijat ovat kuluttaneet haastatteluissa, istumalla vieraiden ihmisten olohuoneissa, ihmetellen, kuunnellen, opetellen ja reflektoiden. Samalla on tärkeää etsiä tapoja katsoa kaukaa, nähdä kytköksiä ja yhteyksiä kulttuuristen kuvastojen käytäntöjen ja instituutioiden välillä.

Entä *Ruusun ajan* äiti Marja, mitä hänestä voisimme oppia? Millaisia kysymyksiä voisimme Marjasta esittää? Onko Marjan merkitys siinä, että hän haastoi perinteistä naiskuvaavaa? Vai toisaalta siinä, että hän houkutteli esiin perinteisen kotiäidin kaipuun? Herättikö Marja pohtimaan omaa paikkaa perheessä – perheen olemassaoloa tai perheettömyyttä? Marjaa voisi tutkia tuotannon näkökulmasta: millä ehdoilla Marjaa rakennettiin MTV3:ssa. Marjaa tuotettiin nousukauden viimeisillä henkäyksillä ennen lamaa 1990 luvun taitteessa. Millaisia ehtoja tämä taitekohta tuottaa kuvastolle ja sen tulkinnoille? Ja jäikö Marjasta muitakin jälkiä suomalaiseen yhteiskuntaan, kulttuuriin ja politiikkaan? Oliko Marjassa kenties enteitä Tarjasta? Ja kuinka Marja asettuu suhteessa Anneliin ja Tanjaan?

Näistä kysymyksistä kiittäen, onnea Iris.

Kirjallisuus

- Alasuutari Pertti (1999) "Introduction. Three phases of reception studies." Teoksessa Alasuutari Pertti (toim.) *Rethinking the Media Audience*. London & New Delhi: Sage, 1–21.
- Bobo J. & Seiter Ellen (1991) *Black Feminism and Media Criticism. The Women of Brewster Place*. *Screen* 32(3): 186–302.
- Fiske John (1987) *Television Culture*. London: Methuen.
- Gillespie Marie (1995) *Television, Ethnicity and Cultural Change*. London: Routledge.
- Gray Ann (1999) *Audience and Reception research in retrospect: The trouble with audiences*. Teoksessa Alasuutari Pertti (toim.) *Rethinking the Media Audience*. London & New Delhi: Sage, 22–37.
- Hermes, Joke (1995) *Reading Women's Magazines. An Analysis of Everyday Media Use*. Cambridge: Polity Press.
- Jenkins, Henry (1992) *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture*. New York & London: Routledge.
- Marcus, George (1986) *Contemporary Problems of Ethnography in the Modern World System*. Teoksessa James Clifford and George Marcus (toim.) *Writing Culture*. Berkeley: University of California Press, 165–193.
- McGuigan Jim (1992) *Cultural Populism*. London: Routledge.
- Morley, David (2006) *Unanswered Questions in Audience Research*. *The Communication Review* 9: 2006, 101–121.
- Pietilä Veikko (1997) *Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä: tutkimusalan kehitystä jäljittämässä*. Tampere: Vastapaino.
- Radway Janice (1984) *Reading the Romance: Women Patriarchy and Popular Literature*. Chapel Hill & London: University of North Carolina Press.
- Ruoho Iris (1995) *Sukupuoli ruudussa ja katsomossa: naiskuvista eron politisointiin*. Tiedotusopin lisensiaatintutkimus.
- Ruoho Iris (1993a) *Perhesarja lajityyppinä. Ruusun aika ja perheen artikulaatio*. *Tiedotustutkimus* 16:2, 75–85.
- Saukko Paula (2003) *Doing Research in Cultural Studies. An Introduction to Classical and New Methodological Approaches*. London: Sage.